

С. О. Рувін

оперуповноважений 3-го відділу
Управління стратегічних розслідувань
в Херсонській області Департаменту стратегічних розслідувань
Національної поліції України

ГНОСЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ СУСПІЛЬНОЇ МОРАЛІ В МЕЖАХ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Актуальність обраної теми дослідження детермінується низкою чинників, серед яких варто наголосити на потребі вивчення нових тенденцій розвитку етичного знання в епоху глобалізації, а також – його наближенні до практичних завдань сучасного українського соціуму, зокрема тих, що пов'язані з правовим захистом суспільної моралі.

Якщо виконання особою моральних вимог є справою совісті, то, що стосується суспільної моралі, її дотримання в глобальному інформаційному просторі, засобах масової інформації, інтернет-ресурсах, кінопродукції тощо не завжди контролюється державою, хоча й законодавство України визначає певне коло питань суспільної моралі, які охоплюються правовим захистом з боку держави.

У ст. 21 Закону України «Про захист суспільної моралі» за його порушення в частині обігу продукції, порядку проведення видовищних заходів сексуального характеру та розповсюдження продукції, яка містить елементи порнографії, передбачена цивільно-правова, дисциплінарна, адміністративна чи кримінальна відповідальність. Утім, попри важливість визнання державою окреслених питань і розроблення шляхів (способів) її захисту [1], цього недостатньо.

Як зазначено в Законі, одним із важливих завдань є відродження духовних цінностей українського народу, примноження культурного надбання і захист національної та культурної спадщини. Актуальна також підтримка розвитку культури і мистецтва, щоби створити умови для реалізації творчого потенціалу людини та суспільства, забезпечити рівні можливості для всіх громадян України у задоволенні культурно-духовних потреб.

Ключові слова: етика, мораль, право, глобалізація, відповідальність, правовий захист суспільної моралі, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Розвиток сучасного етичного знання характеризується певними особливостями, насамперед пов'язаними з різним трактуванням його предметного поля. Оскільки головним предметом етики є мораль, то, своєю чергою, йдеться про різнобічне трактування сутності моралі.

Важливо підкреслити, що метою державної політики у сфері захисту суспільної моралі є створення необхідних для цього умов у всіх сферах життєдіяльності суспільства – правових, економічних та організаційних, запобігаючи загрозам фізичному, інтелектуальному та морально-психологічному стану населення.

Непоодинокі професійні деформації та вияв інших негативних явищ, подекуди поширених серед працівників правоохоронних органів, також спонукають до вивчення їх причин, більш

глибинного усвідомлення ролі моралі в суспільстві та її взаємодії з правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом над морально-етичною проблематикою працює чимало дослідників: окремо вивчаються питання зв'язку моралі та права, моральної та правової свідомості, культури, соціальних комунікацій тощо. Це відображено у наукових дослідженнях і українських, і зарубіжних авторів, як-от К.-О. Апель, Є. Беляєва, А. Васильєв, В. Карлова, А. Лактіонова, Л. Максимов, М. Максимов, Л. Фуллер, Ю. Шайгородський та ін. Щодо суспільної моралі, а тим паче правового захисту цього феномена, то як предмет дослідження вона переважно не вивчається, тобто не потрапляє у площину окремої уваги науковців. Однак, аналіз правового захисту суспільної моралі важливий не лише для науки, але й для забезпечення соціального порядку

і стабільності соціальних відносин, гармонізації відносин усередині суспільства, подолання суперечностей, що подекуди виникають між суспільними та індивідуальними моральними цінностями.

З огляду на це, **мету** статті визначаємо як спробу гносеологічної концептуалізації правового захисту суспільної моралі та апробацію можливостей її застосування у правоохоронній діяльності в умовах сучасного глобалізованого світу.

Виклад основного матеріалу. Як влучно зауважує один з українських дослідників Ю. Шайгородський, умовою стабільності суспільства як системи завжди виступає відсутність протиріч і конфліктів у моральній сфері, згода у розумінні змісту спільних цінностей. Порозуміння громадян у цьому питанні виключає соціальну напругу, різні потрясіння і катаклізми [2].

На солідарності як інтеграційному і консолідуючому факторі стабільності [3], що пов'язує в єдине людину і суспільство, одним із перших наголошував Е. Дюркгайм, а її відсутність вважав станом патології. Солідарність, на його думку, є також моральним явищем, яке варто вивчати на підставі об'єктивних соціальних фактів, що символізують саму солідарність. Підкреслюючи важливу роль суспільної моралі, Е. Дюркгайм убачав її переваги в такому [4].

По-перше, як уже зазначалось, мораль потрібна суспільству для підтримання його стабільності. По-друге, мораль забезпечує і регулює відносини в суспільстві завдяки тому, що є водночас способом регулювання відносин між окремими людьми, людиною і суспільством, а також – окремими інституціями останнього. По-третє, мораль може дієво впливати на соціальне життя, з одного боку, допомагаючи оберігати суспільний устрій. А з іншого боку, навпаки: шкодити, руйнувати зсередини. Скажімо, деякі дослідники вважають, що мораль, яка ґрунтується на раціональних основах класичної етики, виконала негативну роль у європейській культурі, «роз'їла» її фундамент. Це увінчалось «смертю етичного суб'єкта». Фінал настав унаслідок символічного «вигнання» зі сфер духовного та інтелектуального впливу її ключових фігур, таких як Платон, Декарт і Кант [5]. Залишаючи осторонь спосіб подолання кризи, який М. Хоружий вбачає в особливостях застосування духовної практики ісихазму, і з чим складно погодитись, зауважимо, що в його та інших наукових дослідженнях помітна одна з важливих тенденцій, яка стосується питання зміни стратегічного призначення моралі та її

завдань у сучасному глобалізованому світі. На «моральний фактор» звертають увагу такі дослідники: М. Беркович, А. Гусейнов, Е. Ілюшина, В. Котигоренко, Л. Ороховська, Ю. Яковець та ін. Але, попри важливість цих та інших наукових пошуків, концептуального обґрунтування різноманітні ідеї нової етики (етика глобалізованого світу) так і не отримали. На що, звичайно, є причини.

Одна з них – це «зацикленість» на аналізі теоретичної спадщини класичної філософії загалом і намагання пристосувати досягнення останньої до нових умов. А це зробити українською важко. Неможливість такої «адаптації» пояснюється тим, що в єдину перспективу життєвого світу, який глобалізується, постійно залучаються локальні соціальні системи і практики, які згодом трансформуються в більш цілісну та інтегровану глобальну соціальну систему [6]. Не є винятком і Україна, яка дедалі більше втягується у глобалізаційні процеси, наслідки яких відчутні в усіх сферах життєдіяльності сучасної людини. Зокрема, вони відображаються на моральних цінностях. Неоднозначним, із точки зору традиційної моралі, є сприйняття питань гендерної та статевої ідентичності, одностатевих шлюбів, сурогатного материнства, трансплантології, евтаназії тощо. Традиційна мораль консервативна. І не сприймає більшої частини з них. Апелювання до емоційних складових моралі, моральних вимог як належного («так має бути» або «так не має бути») припиняють працювати в українському суспільстві як такі, що не відповідають його запитам. Унаслідок цього поширюється етичний нігілізм, імморалізм, крайні прихильники якого заявляють про непотрібність морального регулювання взагалі. За таких обставин необхідний правовий захист суспільної моралі, щоби зупинити поширення нігілістичних, скептичних та аморальних способів виправдання порушень традиційних цінностей, відображених у суспільній моралі. Такий підхід потребує раціонального обґрунтування на рівні державної політики. Потрібно також констатувати, що ситуацію ускладнює «розмитість» у масовій свідомості поняття суспільної моралі, а також те, що у законодавчій площині її розуміння окреслено лиш у загальних рисах. Слушною є думка про наявність у масовій свідомості ціннісної непорядкованості, відсутність ієрархії цінностей тощо [2].

В українському законодавстві фундаментом суспільної моралі проголошується «система етичних цінностей, правил і норм поведінки,

що виникли у суспільстві». Вони ж трактуються як «традиційні духовні і культурні надбання». Погоджуючись із такою позицією, проблему вбачаємо лише в одному – відсутності сучасної ціннісної моделі, втіленої як у законодавстві, так і в державних інституціях, громадянському суспільстві загалом, яка б стала інструментом соціального регулювання, критерієм оцінки життєдіяльності людини і соціуму [7].

Спроба створення гносеологічного концепту правового захисту суспільної моралі повинна враховувати перелічені особливості і ґрунтуватися на тому, що захист суспільної моралі є конституційним обов'язком держави та складовою захисту національної безпеки України. Закон установлює правові і моральні вимоги, які забороняють пропаганду антигуманних ідей, спрямованих проти людяності (расизм, фашизм і неофашизм, нетерпимість і насильство); образу особи за національною ознакою, а також – відсутність толерантності у відносинах між людьми, ксенофобію тощо. Особливої уваги потребує запобігання обігу продукції, що містить неприпустимий контент, аби уникнути його доступності серед неповнолітніх [1].

Застосовуючи під час аналізу законодавства гносеологічний підхід, зауважимо, що правовий захист суспільної моралі в Україні не має чіткого концептуального обґрунтування. З одного боку, деякі статті закону відповідають ознакам юридичного моралізму із намірами використати право для зміцнення суспільної моралі в загальних інтересах, тобто суспільства загалом. А з іншого боку, ідеї юридичного моралізму в ньому не втілені остаточно. В Україні, як і в інших країнах, невирішене питання щодо прийнятності «моральної поліції». Так сталося насамперед тому, що, на думку критиків означеної ідеї, це гіпотетично шкодить особистій свободі.

Активними противниками «моральної поліції» є прихильники правового лібералізму. Вони спираються на думку Дж. С. Мілля про обмеження особистої свободи людини, власна аморальність якої не може бути підставою для законодавчого втручання. Що стосується українського законодавства, то ці питання не отримали в ньому чіткого викладення. Отож, саме тому знову виникає потреба наголосити на своєчасності творення зусиллями науковців, практиків, законодавців сучасної ціннісної моделі суспільної моралі, правовий захист якої відповідав би суспільному інтересу і водночас не порушував прав та індивідуальні свободи громадян.

Для такої моделі базовими гносеологічними поняттями, на наш погляд, повинні слугувати такі: «правова держава», «громадянське суспільство», «правоохоронна діяльність». Саме через них розкриваються найважливіші характеристики сучасної демократичної державності з її подальшими можливостями у захисті суспільної моралі. Їх взаємозв'язок, з одного боку, «не може не спиратися на відносно автономні механізми саморегуляції громадянського суспільства, а з іншого – органічним доповненням функціонування громадянського суспільства виступають сформовані на формально-правових засадах інститути держави, яка лише за таких умов може стати правовою» [8, с. 8].

Проводячи аналогію правоохоронної діяльності з досвідом юридичної професії минулого століття, можна акцентувати на думках американського соціолога Т. Парсонса про те, що юриспруденція виконує посередницьку роль – як «друга лінія захисту» від руйнівних наслідків суперечностей (конфліктів) у суспільстві, а також – роль буферу між законодавчими та виконавчими органами влади з метою запобігання виникненню конфліктів [9, с. 372, 378].

Схожі позиції щодо ролі права (за аналогією – правоохоронних органів – [авт.]) висловив американський теоретик права К. Ллевелін. Він розглядав право у площині юридичної практики як діяльність, що належить до вирішення спорів. Люди, які виконують цю діяльність за посадою, – судді, шерифи, чиновники, тюремники чи адвокати – є офіційними виразниками права. Те, що ці посадові особи вирішують стосовно спорів, на думку дослідника, і є право. Згідно з позицією К. Ллевеліна, «люди права» – це потужна інтегруюча сила, що робить право дієвим, вдихає в нього життя. «Припис» і «принцип», щоби стати частиною правової системи, повинні працювати в ній, а це можливо тільки через людей та їх мислення. Він порівнював таку діяльність із досконалим механізмом, здатним реагувати на власні «збої»; це сфера дій і мислення, де звертають увагу на конфлікти та необхідні зміни з метою оптимального вирішення проблем. Метою такої діяльності можна вважати ефективність управління та забезпечення правопорядку, а також – реалізацію устремлень людини [10, с. 189].

Якщо захист суспільної моралі виконують уповноважені державою органи, то доповненням до нього (захисту) можна вважати правозахисну функцію громадянського суспільства, яка через громадські організації забезпечує утвердження

й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами і посадовими особами. Ці два вектори взаємодоповнюють діяльність з метою підтримання стабільності і порядку, гарантують дотримання законності.

Правозахисні організації найчастіше спрямовують свою діяльність на захист прав людини в ситуативних (конкретних) випадках, проводять громадські розслідування фактів порушень прав людини державними органами; поширюють інформацію про права людини, займаються правовим вихованням; вивчають та аналізують стан і дотримання прав людини. Такі організації виконують роль своєрідного буферу між державою і громадянами, адже сприяють вирішенню комплексу питань щодо формування правосвідомості, низький рівень якої потенційно містить загрози правам людини.

Правозахисні організації поширюють знання про національні і міжнародні механізми захисту людини, необхідні для успішного обстоювання своїх прав і утвердження правової свідомості, ініціювання необхідних змін у законодавстві і правозастосовній практиці. Важливим завданням правозахисних організацій є сприяння державі у захисті прав громадян, ведення діалогу з державою, темою якого є реальне дотримання державою прав людини, пріоритет яких проголошений усіма демократичними країнами. Як бачимо, організаційно та змістовно функція захисту суспільної моралі не може належати тільки до функцій держави та державних органів.

Висновки. Гносеологічний вимір правового захисту суспільної моралі ґрунтується на ідеї створення нової ціннісної моделі суспільної моралі, яка б відповідала викликам сучасного глобалізованого світу. В її основі – ідея солідарності і відповідального ставлення за наслідки діяльності людини в усіх сферах буття. Спільні цінності, які насамперед стосуються збереження життя, не виключають моральності як основи суто людського буття. Навпаки, вони потребують її концептуалізації та захисту: як

законодавчого, так і через діяльність громадських організацій.

Головна мета діяльності правоохоронних органів із захисту суспільної моралі полягає у дотриманні законності, а також умінні виступати посередником під час виникнення та розв'язання конфліктних ситуацій, захисту спільних моральних цінностей, водночас прав і свобод людини.

Список використаних джерел:

1. Про захист суспільної моралі: Закон України від 17.03.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15#Text>
2. Шайгородський Ю. Суспільна мораль як система цінностей. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241839.pdf>
3. Пержун В. Соціальна солідарність: сутність, консолідаційні можливості для українського суспільства. URL: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4\(11-12\)/28.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4(11-12)/28.pdf)
4. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. URL: <http://library.khpg.org/files/docs/1372596651.pdf>
5. Хоружий С. С. Кризис классической европейской этики в антропологической перспективе. URL: <http://ec-dejavu.ru/e/Ethics.html>
6. Теорія і практика моральних відносин у глобалізованому світі: колективна монографія. URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:Pctv9Q9Duw4J:files.khadi.kharkov.ua/transportnikh-sistem/filosofii-ta-pedahohiky-profesiinoi-pidhotovky/item/download/9657>
7. Карлова В. В. Духовні цінності в структурі національної свідомості: українські реалії. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10kvvsur.pdf>
8. Максимов С. І. Взаємодія моралі і права в сучасному українському суспільстві: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 травня 2019 р.). URL: [http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4\(11-12\)/28.pdf](http://www.sociology.chnu.edu.ua/res/sociology/Chasopys/Vup3-4(11-12)/28.pdf)
9. Parsons T. A. Sociologist Looks at the Legal Profession. Essays in Sociology Theory. N.Y.: The Free Press of Glencoe, 1952. 460 p.
10. Llewellyn K. My Philosophy of Law. Boston: Boston Law Book Co, 1941. 510 p.

Ruvyn S. O. Epistemological dimension of legal protection of public morality within the activities of Ukrainian law enforcement authorities

The relevance of the chosen research topic is determined by a number of factors, including the need to study new trends in ethical knowledge in the era of globalization, as well as its approximation to the practical tasks of modern Ukrainian society, in particular those related to legal protection of public morality. If a person's compliance with moral requirements is a matter of conscience, then, in terms of public morality, its observance in the global information space, media, Internet resources, film production, etc. is not always controlled by the state, although Ukrainian legislation defines a range of public morality issues. legal protection by the state. Article 21 of the Law of Ukraine "On Protection

of Public Morality” provides for civil, disciplinary, administrative or criminal liability under current legislation of Ukraine for its violation in terms of circulation of products, the procedure for conducting entertainment of a sexual nature and distribution of products containing elements of pornography. But for all the importance of the state’s recognition of the outlined issues and the development of ways (methods) of its protection [1], this is not enough. As stated in the Law, one of the important tasks is the revival of the spiritual values of the Ukrainian people, the increase of cultural heritage and the protection of national and cultural heritage. It is also important to support the development of culture and art in order to create conditions for the realization of the creative potential of man and society, to provide equal opportunities for all citizens of Ukraine to meet cultural and spiritual needs.

Key words: *ethics, morality, law, globalization, responsibility, legal protection of public morality, law enforcement agencies.*